

## كىشهى به ناوهنديكردى به رپوه بردنى نهوت و گاز له عىراقى دواى ٢٠٠٥

ململانېكانى نېوان حكومه تى هه رېمى كوردستان و عىراقى فېدرال به نموونه

The problem of the centrality of oil and gas management in Iraq beyond 2005  
The conflict between the Kurdistan Regional Government and Iraq's federal model

مامؤستاي ياريددهر شالو عبدالخالق محمد

كوليجى ياسا و په يوه ندييه نيوده وله تيه كان / زانكوى لوبنانى فهره نسى

مامؤستاي ياريددهر سه رتيب خالص حسين

كوليجى ياسا و په يوه ندييه نيوده وله تيه كان / زانكوى لوبنانى فهره نسى

### پوخته

### معلومات البحث

### پوخته

### تاريخ البحث:

الاستلام: ٢٠١٧/١١/١٦

القبول: ٢٠١٨/١٢/١٣

النشر: شتاء ٢٠١٨

### Doi:

10.25212/lfu.qzj.3.1.05

### الكلمات المفتاحية:

Administrative  
Decentralization, Central  
Decentralization, Oil &  
Decentralization, Kurdistan  
Region, Decentralization Oil,  
Central, national wealth,  
partnership, oil and gas,

كىشهى به ناواهنديكردى دهسه لاته سياسى و نابوريه كان، يه كيكه لهو كيشه ئالوزانهى كه عىراقى نوپى دواى سه دام حوسه ين پيايدا تى ده په ريت. له ديار ترينى كيشه ئالوزه كانش له ناو پرؤسهى به ناواهنديكردى دهسه لاته ندا، كيشهى چؤنيى به ناواهنديكردى چؤنيى به رپوه بردنى نهوت و گاز له نېوان حكومه تى ناوه ندى له به غدا و حكومه تى هه ريم و پاريزگاكان. هه رچه نده چؤنيى به ناواهنديكردى چؤنيى به رپوه بردنى نهوت و گاز به پيى ماده كانى ده ستورى نوپى عىراقى سالى ٢٠٠٥ ديارى كراوه، به لام به هوى دهر نه چوونى ياساى نهوت و گاز له سه ر بنه ماى نهو ده ستوره، له سالى ٢٠٠٧ وه تا ئيستا كيشه و ململانېكه تى تووند دروستبووه له نېوان حكومه تى ناوه ندى له به غدا و

### حکومتی هه‌ریمی کوردستان له هه‌ولیر.

ئیس‌تاش دواى ١٣ سال له دووباره بنیادنانه‌وه‌ی حکومتی نوئی عیراقی، تانیستا پرسى چوئییتی به‌پیره‌بردن و کوئترۆلکردنی کیلگه نه‌وتیه‌کان له رووی کارگییری و ئابووریه‌وه، به‌کیکه له پرسه پر له کیشه‌کان چونکه حکومتی ناوه‌ندی له به‌غدا زیاتر هه‌ولده‌دات ده‌سه‌لاتی به‌پیره‌بردنی نه‌وت و گاز له‌ژیر ده‌سه‌لاتی خویدا به‌هیلئته‌وه. که بۆ چاره‌سه‌رکردنی ئه‌و کیشه‌یه‌ش ته‌نها ده‌بیئت له ریگه‌ی ده‌رکردنی چهند یاسایه‌که‌وه بیئت که بتوانیئت ده‌سه‌لاتیکی کاریه‌گر بۆ حکومته‌ خوئیی و هه‌ریمه‌کان بگوازیته‌وه، تابتوانیئت نه‌وت و گازی ژیر ده‌سه‌لاتی خویمان به‌پیره‌بردن به‌شیوه‌یه‌که له‌گه‌ل سیاست و به‌رژه‌وه‌ندی حکومتی ناوه‌ندیدا دژ نه‌بیئت له‌به‌رامبه‌ریشدا ده‌بیئت توانای چاودییره‌کی به‌هیز به‌ نوینه‌ره‌کانی گه‌ل به‌خشیت له ئه‌نجومه‌ی نوینه‌ران که بتوانیئت چاودییری چوئییتی به‌پیره‌بردنی نه‌وت و گازبکات له نیوان هه‌ردوولادا.

### پیشه‌کی

عیراق که به‌ گشتی به‌نزیکه‌ی ١٤٣ ملیار یه‌ده‌گی نه‌وت و ١١٢ تریلیۆن پی سی جا یه‌ده‌گی گاز ده‌خه‌ملئیریت . پاش پووخانی پژیمی سه‌دام له عیراق له سالی ٢٠٠٣ دا، هه‌ول بۆ دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاته‌کان درا له نیوان حکومتی ناوه‌ندی عیراق و حکومتی هه‌ریم و سه‌رجه‌م پارێزگا‌کانه‌وه له‌سه‌ر بنه‌مای ده‌ستووری نوئی عیراقی سالی ٢٠٠٥، به‌تایبه‌تی، له پئی ماده‌ه‌کانی ( ١١٣ ، ١١٤ ، ١١٥ ) هه‌وه. ئه‌مه‌ش له پیناوی ئه‌وه‌دابوو، که ده‌رفه‌تیکی به‌ گه‌ل و پیکهاته‌کانی عیراق به‌ کورد و عه‌ره‌ب له‌لایه‌ک و سونه و شعه له‌لایه‌کی تر به‌دن که عیراقیکی نوئی به‌شیوازیکی دادپه‌روه‌رانه بنیاد بنئینه‌وه، به‌لام له ده‌ره‌نجامدا دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاته‌کان له‌بری ئه‌وه‌ی ئارامی و ئاسایش و خو‌شگوزهرانی بۆ سه‌رجه‌م هاو‌لاتیانی عیراق دابین بکات له‌سه‌رجه‌م هه‌ریم و پارێزگا‌کاندا، به‌پچه‌وانه‌وه، مملانی سیاسی و تایی و نه‌ته‌وه‌هه‌کانی نیوان پیکهاته جیا‌جیا‌کانی عیراقی زیاتر قوولکرده‌وه.

به‌لامه‌رکه‌زیکردنی نه‌وت و گازی له عیراقدا له ریگه‌ی به‌لامه‌رکه‌زیکردنی پارێزگا‌کان و هه‌ریمه‌کان به‌شیوازیکی دارپێژابوو که سه‌رجه‌م بواره‌کانی کارگییرای و ئابووری و سیاسی بگریته‌وه به‌ به‌ پیره‌بردنی نه‌وت و گازیشه‌وه. به‌لام ئه‌وه‌ی که پوویدا له رووی جیبه‌جیکرانی به‌ ناوه‌ندنیکردنه‌وه، ته‌نها له هه‌ریمی کوردستان خرایه‌ بوا‌ری جیبه‌جیکردنه‌وه. ئه‌م به‌ ناواوه‌ندیکردنه‌ش کۆمه‌لیک کیشه‌ی سیاسی و ئابووری و دارایی لیکه‌وته‌وه.

### گرنگی توژیینه وه:

گرنگی ئەم توژیینه وه له وه دایه که بایه خێ به نا ناوه ندی کردنی سه رچاوه سروشتیه کان (نهوت و گاز) له عێراق بخاته پروو به تاییهت دواى نووسینه وه و په سه ندى کردنی ده ستوری هه می شه یی عیراقی فیدرال له سالی 2005. به واتایه کی تر کاریگه ری چۆنیه تی دارشته وه ی سیسته می سیاسی عیراق له رووی نا ناوه ندی وه بخاته روو.

### ئامانجی توژیینه وه:

ئامانجی توژیینه وه که خوی له وه دا ده بی نی ته وه که وا کیشه ی به نا ناوه ندی کردنی سه رچاوه سروشتیه کان به تاییهت نهوت و گاز له عێراق دواى نووسینه وه ی ده ستوری سالی 2005 روونبکاته وه پاشان له دوا ییدا ململانێکانی نیوان حکومه تی عیراقی فیدرال و هه ری می کوردستان وه کو نمونه وه ربگریت و ده ستنیشانی جۆری کیشه ه کان بکات و به دواى چاره سه ری گونجاوی زانستیدا بگه ری ت.

### پرسیاری توژیینه وه:

#### پرسیاری توژیینه وه بریتی ده بی ت له -

1. ئایا کیشه ی به نا ناوه ندی کردنی به ری وه به ردنی نهوت و گاز له عێراق چیه ؟
2. ئایا کیشه ی به نا ناوه ندی کردنی به ری وه به ردنی نهوت و گاز له عێراق دواى نووسینه وه و په سه ندى کردنی ده ستوری هه می شه یی عیراقی سالی 2005 ده بی ته هوی سه قامگیری سیاسی یان ململانێکانی هه ری م و عیراقی قولتر کردۆ ته وه ؟

### گریمانه ی توژیینه وه:

وهك وه لآمدانه وه یه کی سه ره تایی بۆ پرسیاره کانێ توژیینه وه که، گریمانه ی ئە وه ده که ین که به نا ناوه ندی کردنی به ری وه به ردنی نهوت و گاز له عێراق ده بی ته هوی سه قامگیری دارایی و سیاسی له عیراق به گشتی و که مکردنه وه ی ململانێکانی نیوان حکومه تی هه ری می کوردستان و عیراقی فیدرال به تاییه تی.

### میتۆدی توژیینه وه:

له م توژیینه وه یه دا هه ول ده دریت سوود له میتۆدی (وه صفی و شیکاری) وه ربگیردیت بۆ وه صف کردنی پرۆسه ی به نا ناوه ندی کردنی نهوت و گاز له عێراق و دواتر شیکردنه وه ی هاوکیشه ی به نا ناوه ندی کردنی نهوت و گاز له عێراق.

### پکته اته ی توژیینه وه (پلانی توژیینه وه):

ئەم توێژینهوه دابهش دهبیئت بۆ سەر چوار باس، له باسی یهکه مدا باسی به ناناوه ندى کردن و کێشه ی دهسه لاتی حکومتە خۆجییه کان له عێراقدا دهکهین. له باسی دووهم دا تیشک دهخریته سەر نهوت و گاز له عێراق و چوارچیوه ی یاسایی و دهستووری ئەم بابەته روونده کریته وه، له باسی سییه مدا ململانێکانی نیوان حکومتی هه ریمی کوردستان و عێراقی فیدرال دهخریته روو، ههروه ها کێشه ی نا ناوه ندى کردنی به رێوه به ردنی نهوت و گاز له عێراق شیده کریته وه.

ئەم توێژینهوه دابه شده بیئت بۆ سەر چوار باس، له باسی یهکه مدا باسی به ناناوه ندى کردنی و کێشه ی دهسه لاتی حکومتە خۆجییه کان له عێراقدا دهکهین. له باسی دووهم دا تیشک دهخریته سەر نهوت و گاز له عێراق و چوارچیوه ی یاسایی و دهستووری ئەم بابەته روونده کریته وه، له باسی سییه مدا ململانێکانی نیوان حکومت یه ریمی کوردستان و عێراقی فیدرال دهخریته روو، ههروه ها کێشه ی ناناوه ندى کردنی به رێوه به ردنی نهوت و گاز له عێراق شیده کریته وه له گه ل پیشکه ش کردنه گه ل پیشکه شکردنی چەند پیشناریک له چوارچیوه ی دهره نجامی توێژینه وه که دا.

□

## باسی یه که م

### به ناوهندی کردن و کیشهی دهسه لاتی حکومتی خوجییه کان له عیراقدا

#### 1.1: ناوهندی کارگیژی و سیاسی

پرسی لامهرکه زییه ت نه و ندهی پرسیکی سیاسییه، نه و نده پرسیکی کارگیژی و یاسایی نییه، له بهر نه و هی گریدراوه بو چۆنیه تی مامه له کردن به دهسه لآت و ناسته کانی دابه شکردنی نه و دهسه لآت گشتیانهی له سهر ناستی کیانه سیاسییه کان بوونیان هیه. به واتایه کی دیکه، ناتوانین پیشبینی هاتنه سهر نه رزی واقعی لامهرکه زییه ت بکه ین نه گهر که لتوری دابه شکردنی دهسه لآت و شوپکردنه و هی بو هه موو ناسته کانی کومه لگه نه بیته که لتوری و، له هه موو جومگه کانی ژیانی سیاسییدا رهنگ نه داته وه. لامهرکه زییه تیش به هه موو ناسته کانییه وه له پله ی یه که مدا، په یوه سته به و زیهنیه ته سیاسییه کی سیسته می سیاسی پی به ریوه ده چیت. نه گهر زیهنیه تی سیاسی دهسه لآتاران به ناراسته ی چپرکردنه و هی دهسه لآت بیت له ناوهندیکی به هیزدا، نه و هه موو ده قه ده ستوری و یاساییه کانیش ناتوان لامهرکه زییه ت له سهر نه رزی واقع جیبه جی بکه ن.

به شیوه یه کی گشتی دوو جور لامهرکه زییه ت هیه : لامهرکه زییه تی سیاسی و لامهرکه زییه تی کارگیژی.

**یه که م:** لامهرکه زییه تی سیاسی political decentralization: واته دابه شکردنی دهسه لآت سیاسی، کارگیژی و نابورییه کان له نیوان حکومتی ناوهند و حکومتی هه ریمایه تییه کاندان<sup>1</sup> هه روه ک نه و په یوه ندییه ی هه ریمی کوردستان له گه ل به غدا له پیگه ی ده ستوری نوی عیراقه وه دروستی کردوه. هه رچه نده زور له پوی پیکهاته و ستراکچری دامه زراوه کانی حوکمرانیکردنه ته و او نییه، چونکه له لایه ک پیکهاته ی دهسه لآتی یاسادانان و حوکمرانی ناته و او، له لایه کی تریشه وه په یوه ندی نیوان حکومتی ناوهندی و هه رییم و پاریزگاکان، پره له کیشه و مملانی سیاسی ناته ندروست.

**دووه م:** لامهرکه زییه تی کارگیژی Administrative Decentralization: واته، به خشینی به شیک له دهسه لآت کارگیژییه کان له لایه ن حکومتی ناوهنده وه به حکومتی هه رییم و پاریزگاکان. <sup>2</sup> وه ک نه و دهسه لآت کارگیژی و داراییانه ی به شیک زور له حکومتی کانی نه و روپا به هه رییم و پاریزگاکان یان به خشبووه. هه روه ها فه قیه ی فه رهنسی (دی لوبادیر) پیناسه ی

<sup>1</sup> نبیل عبدالرحمن الحیاوی، اللامرکزیه و الفیدرالیه، المکتبه القانونیه، الطبعة الثالثة، بغداد 2007، ص 21  
<sup>2</sup> د.حسن محم، المبادیه الاساسیه للقانون الاداری، دراسة مقارنة، المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزیع، الطبعة الاولى، بیروت، 1997، ص 25

لامرکه زىه تى کارگىرى دهکات " دهستى خوچىين و پىادهى دهسه لآتى کارگىرى دهکەن و سه ربه خوچىيه کى زاتيان هه يه "

## 2.1: سروشتى ناناوه ندى سياسى و کارگىرى له عراقدا

بو ئه وهى له سروشتى په يوه ندى نيوان حكومه تى ناوه ندى و حكومت يان کارگىرى خوچىيه کان تىبگه ين ده بى بروانىنه ئه وه دهسه لآتانهى ده ستور به هردووكيانى داوه، ههروه ها چۆن ئه وه په يوه ندىه ي رىكخستوه . لىره دا هه ول دهده ين ئامازه به دهسه لآتەکانى هه ر يه كه يان بکه ين:

1/ دهسه لآتەکانى حكومه تى ناوه ندى: جگه له وهى حكومه تى ناوه ندى پارىزگارى له يه كپارچه يى عراق و سه ربه خوچى و سهروه رى و سىسته مه سياسيه ك هى دهکات، له هه مان كاتدا چه ندين دهسه لآتى تايبته مه ندى پىدراوه . كه ژماره ي دهسه لآتە تايبته كانى 7 دهسه لآتى فبىدرالىه .

2/ دهسه لآتە هاوبه شه كانى نيوان حكومه تى ناوه ندى و حكومه تى هه رىم و پارىزگاگان، له دهستورى عراقدا چه ندين دهسه لآت ديارى كراوه كه به هه ماه هنگى و هاوبه شى له لايه ن ههردووكيانه وه به رىوه دهچن، كه گرنگترينيان به رىوه بردنى گومرکه . دهسه لآتە هاوبه شه كانى به هه مان شىوه ژماره يان 7 دهسه لآتە .

3/ پسپورىه تى حكومه تى هه رىم و پارىزگاگان، دهستورى عراق له دابه شکردنى دهسه لآتە كان شىواى (لاحصرى) وه رگرتوه، به واتاى ئه وهى دهسه لآتى تايبته مه ندى حكومه تى ناوه ندى ديارى كردوه له گه ل دهسه لآتە هاوبه شه كان، ئه وهى ده مينىته وه ده چىته چوارچىوه ي دهسه لآتى هه رىم و پارىزگاگان . بو يه لىره دا ناروونيه ك هه يه له دهسه لآتە كان، له گه ل ئه وه شدا له رىگه ي هه لىنجانى ماده ده كانى دهستورى عراقيه وه ده كرى هه ندى دهسه لآتى هه رىم و پارىزگاگان ديارى بكرىت . ههروه ها له ماده ي 121 هه ندى پسپورى دىكه ي بو هه رىمه كان زياد كردوه .

بو زانينى سروشتى په يوه ندى نيوان حكومه تى ناوه ندى و حكومه ته خوچىيه کان ده بى چه ندر پرسىك له به رچاو بگىرىت، له وانه، ئايا په يوه ندى نيوانيان له سه رچ بنه مايه كه ؟ ئايا ئه وه په يوه ندىه له چ ئاستىكدايه ؟ سنورى دهسه لآتە كان چه نده ؟ وه لامى

<sup>3</sup> د. اسماعيل صمصاع غيدان، "اللامركزية الادارية الاقليمية في العراق-دراسة في تداخل اختصاصات والرقابة" دراسة منشورة في مجلة رسالة الحقوق، جامعة كربلاء، العدد الخاص بالبحوث المؤتمر القانوني الوطني الاول، 2002، ص22

<sup>4</sup> ماده ي 110 له دهستورى هه مىشه يى عراق

<sup>5</sup> ماده ي 114 له دهستورى هه مىشه يى عراق 2005 ، سه ره راي ئه وه دهسه لآتە هاوبه شان له ماده ي 112 هه شدا هه ندى دهسه لآتى هاوبه شى دىكه ي زياد كردوه،

كه برىتين له 1/ حكومه تى ناوه ندى به شدارده بى له گه ل حكومه تى هه رىمه كان له به رىوه بردنى نهوت و گاز. 2/ به شدارده بى له دارشتنى سياسيه تى ستراتىژى به ئامانجى گه شه پىدانى سامانى نهوت و گاز.

<sup>6</sup> ماده ي 115 له دهستورى هه مىشه يى عراق 2005 .

<sup>7</sup> د. عامر ابراهيم أحمد، الإدارة اللامركزية الاقليمية في القانون العراقي (دراسة مقارنة مع القانون الاماراتي) مكتبة زين الحقوقية و الادبية / الطبعة الاولى، بيروت 2013، ص245.

<sup>8</sup> طه حميد حسن، العراق بين اللامركزية و الفيدرالية، ص68

دهستور بۆ ئه و پرسیارانه ئه وهیه که هه موو ئه و پرسیارانه به یاسا ریکده خریت، بۆیه ده بینین به شیکی زۆری یاسا تایبه تمه نده کان به و بواره تا ئیستا درنه چووه، له سه رووی هه موویانه وه یاسای نهوت و گاز که تا ئیستاش کیشیه ی زۆری له سه ره . به شیوه یه کی گشتی چه ند تیبینیه که هه یه له سه ر ئاستی ناناوه ندی و سروشتی په یوه ندیه کانی نیوان حکومه تی ناوه ندی و حکومه ته خۆجییه کان (هه ریم و پارێزگاگان)

1/ به پێی ده قه کانی ده ستور درده که ویت که مامه له یه کی هاوسه نگ له گه ل هه ریم و پارێزگاگان نه کراوه، له هه ندی شویندا پارێزگاگان به شیوه یه ک به رزکراونه ته وه که گه یینراونه ته ئاستی هه ریمیه کی فیدرالی . له هه ندی شویندا پارێزگاگان به شیوه یه ک نزم کراونه ته وه که له ئاستی ناناوه ندی کارگی ری که مته ره . واته ئه و ده ستوره به شیوه یه ک سه رکه وتوو نه یه توانیوه جیاوازی بکات له نیوان ناناوه ندی سیاسی و ناناوه ندی کارگی ری، به تایبهت کاتیک باس له ده سه لاته هاوبه شه کان ده کات هۆکاری ئه م تیکه ل کردنه ش بۆ دوو هۆکار ده گه ریته وه، یه که میان نه بوونی ئه زموونیه کی ته ند روست له په یه وه کردنی ناناوه ندی کارگی ری هه روه ها زه مینه خۆکردنیه که بۆ لاوازکردنی پیگه ی سیاسی هه ریمه فیدرالیه کان، که هه ریمی کوردستان تاکه هه ریمه له عیراقی فیدرالیه کان.

2/ سه بارهت به چۆنیه تی چاودیری کردنی حکومه ته خۆجییه کان جۆریک له تیکه لاوی هه یه . له بنه رته دا پبویسته حکومه تی ناوه ندی ببیته چاودیریک به سه ر کۆی کاره کانی حکومه تی خۆجییه ی له پارێزگاگان، به لām له سه ر ئاستی هه ریمه کان ئه و چاودیرییه ی حکومه تی ناوه ندی ده بیته سنوردار بکریته، به تایبهت له رووی نه به ستنه وه ی کاروباری هه ریم به وه زاره ته کانی حکومه تی ناوه ندیه وه . به لām له ده ستوری عیراق و یاسا کارپیکراوه کاند، ئاستی چاودیری کردن به سه ر هه ریمه وه زیاتره له ئاستی چاودیری کردن به سه ر حکومه تی پارێزگاگان، به تایبهت له و پرسیارانه ی په یوه ستن به چۆنیه تی به رپه وهره ی گومرگ و سه رچاوه سروشتیه کان، که چاودیرییه کی زیده ی خستوته سه ر هه ریمی کوردستان.

3/ ئاشکرایه ده ستور له ریگه ی دیاریکردنی پسیورییه ته وه هه یکه لیه تی حکومه ته کان دیاری ده کات، پاشان ده شی هه ر پسیورییه تیک یان چه ند پسیورییه تیک له ریگه ی وه زاره تیکه وه به رجه سه ت بکریته، که واته ئه و وه زاره تانه ی بۆ به رجه سه تکردنی پسیورییه تیکه حکومه تی ناوه ندی دامه زراون، وه زاره تی ده ستورین، به لām ئه و وه زاره تانه ی بۆ په یه وه کردنی ئه و پسیورییه تانه دامه زراون که له سنوری ده سه لاتی حکومه تی ناوه ندی نییه، ئه مانه وه زاره تی ناده ستورین، حکومه تی ناوه ندی له ریگه ی وه زاره ته ناده ستوریه کانه وه هه یکه لیه تیکه گه وره تری به خۆی به خشیوه بۆ ئه وه ی کۆنترۆل سیاسیانه ی حکومه ته خۆجییه کان بکات.

<sup>9</sup> أحمد علي أحمد، التنظيم الإداري في دول الاتحادية، رسالة مقدمة لنيل درجة ماجستير في الحقوق، كلية الحقوق و العلوم السياسية - جامعة بيروت العربية، بيروت 2014، ص 125

<sup>10</sup> د. عامر ابراهيم، المصدر السابق، ص 252

<sup>11</sup> د. فوزي حسين سلمان و فريد كريم علي، " اللامركزية الادارية في العراق مالها و ما عليها - دراسة مقارنة" دراسة منشورة في مجلة رافدين للحقوق، المجلد (15) العدد 55، سنة 17، ص 317

<sup>12</sup> هۆگر ئیبراهیم حکیم، سروشتی دیموکراسی لاهه رکه زیه تی کارگی ری، چاپخانه ی رۆژه لات، هه ولێر 2017، ل 127

### 3.1: به ناوهندی کردنی نهوت گاز

به نا ناوهندی کردنی سه رچاوه سروشتیه کان (نهوت و گاز) یه کیکه له رهگزه به هیزه کان بۆ بنیاتنانی دهولهتی دیموکرات و دابینکردنی خو شگوزهرانی و ئارامی سیاسی و ئابووری له زۆربهی وولاتانی خاوهن نهوت له سه ر ئاستی جیهاندا. <sup>[1]</sup> ههروهها گواستنهوهی ناوهندی هیز و سه رچاوهی ئابووری بۆ یه که سیاسیه کان ناوخته کان، یه کیکه له بابته سه رهکیهکانی به ناوهندی کردنی سه رچاوهی سروشتی، که ههول دهوات ناووهی سیستمی سیاسی به شیوازیکی سیستمه ماتیکیه به هیز بکات.

ئهم به ناوهندی کردنه له چۆنیتی به پێوه بردنی نهوت و گازدا، ده به ستریتیه وه به خالیکه سه رهکیه وه که ئه ویش خاوهنداریتی ئه و سامانه سروشتیه که و جۆری سیستمی سیاسی وولاته که وه له پووی شو پرکردنه وه و دابه شکردنی ده سه لاته کانه وه له نیوان حکومه تی ناوهندی و حکومه ته هه ریمی و کارگریه خو جیته کانه وه ..

ئه گه سه ره تا بپه سه سه ر خاوهنداریتی نهوت و گازه وه، ئه وا به شیوه یه کی گشتی له لایه ن حکومه تیکه ناوهندی به پێوه ده بردی، یان به هاوبه شی له لایه ن حکومه تی ناوهندی و هه ریمه کانه وه، یان له لایه ن کۆمپانیای نیشتمانی و کهرتی تایبه ته وه به پێوه ده بردی سی جۆر خاوهنداریتی هه ن: <sup>[2]</sup>

- خاوهنداریتییه کی ناوهندی: واتا حکومه تی ناوهندی خاوهنداریتی سه رجه م ئه و نهوت و گازانه ده کات که ده که ونه خاک و سنووری جوگرافی هه موو وولاتیکه وه، که ئه م نموونه یه ش له زووربه ی وولاتانی عه ره بی و ئیران و ئه مریکای لاتین و ته نانه ت به ریتانیا ش ده گریته وه.
- دابه شکردنی خاوهنداریتی ناوهندی: واته ئه و خاوهنداریتی له نیوان حکومه تی ناوهندی و هه ریمه کان (ویلایه ته کان) جی به جی ده کریت. به واتایه کی تر خاوهنداریتی به پیی سنووری جوگرافی و ئاستی بالاده ستی حکومه ته کان به سه ر ئه و خاكانه ی که نهوت و گازه ی تیا دا کۆبۆته وه. که ئه م جۆره خاوهنداریتییه ش له ئه مریکا و که نه دا و عیراقی داوا ی سالی ٢٠٠٥ ده بینریت.
- خاوهنداریتی تایبه ت: خاوهنداریتییه که بۆ ئه و نهوت و گازه ی که ده که ونه خاک و سنووری ده سه لاتی تاکه که سه کان و ئه و خیزانانه ی بۆ زیاتر له چه ند سه ده یه ک له سه ر ئه و خاکه ژیاون" واته خاکه که مولکی شه خسی خویان. ئه م نموونه یه ش له ئه مریکا و مه کسیک هه ن.

سه باره ت به سیستمی سیاسی، ئه ویش به شیوازیکی راسته وخۆ کارده کاته سه ر چۆنیتی به پێوه بردنی نهوت و گاز له سه رجه م وولاتاندا، چونه که راسته وخۆ په یوه ندیاره به دابه شکردنی ده سه لاته ئابووری و سیاسی و کارگریکانه وه. ئاشکرایه

<sup>13</sup> Jesse C. Ribot, Democratic Decentralization of Natural Resources Democratic Decentralization of Natural Resources- Institutionalizing Popular Participation, World Resource Institute, 2002

<sup>14</sup> شالو عبدالخالق محمد، دیپلوماسیه تی خوینی رهش، زانکۆی لوبنای فهره نسی، ده رگای ته فسیر بۆ چاپ و بلاکردنه وه، هه ولیر 2017.



وولتاتان له رووى سىاسى جورى دهوله ته وه سروشتى جىاوازيان هه يه، به شىوه يه كى گشتى له پرووى زانستى دهوله تدارىيه وه دوو جور سىسته مى سىاسىمان هه يه سىسته مى ناوه ندى و ناناوه ندى.

## باسى دووهم

### نهوت و گاز له عىراق و چوارچىوهى ياساى و دهستورى

#### 1.2: نهوت له عىراق و كوردستان

به شىوه يه كى گشتى ريژهى نهوتى يه دهگى عىراق به برى (143) مليار به رمىل نهوت دهخه مليندرىت كه به پله سىيه م له سهر ئاستى جيهان دواى سعوديه و فهنزويلا دىت<sup>15</sup>، ئەم ريژهيه به (10٪)ى ريژهى نهوتى يه دهگى جيهان داده نرىت<sup>16</sup>، ئەگه رچى ئەم ريژهيه ته نها خه ملانه رهنكه دواى گهرانى چرو پر ريژهكه به رز بىته وه، به لام ئەم ريژهيه دهولمه ندى عىراق نىشان ده دات له رووى سامانى سروشتيه وه، ههروه ها پىگه عىراق له سهر نهخشه و زهى جيهان به هيز دهكات.

سه بارهت به ريژهى نهوتى هه رىمى كوردستان، به پى بلاوكراوهى فهرمى وه زارهتى سامانه سروشتيه كانى حكومهتى هه رىمى كوردستان-عىراق<sup>17</sup>، ريژهى نهوتى يه دهگى كوردستان به برى (45-50) مليار به رمىل نهوت دهخه مليندرىت . ههروه ها گوڤارى زانستى (ORIENS)ى رووسى يه دهگى نهوتى هه رىمى كوردستان به هه مان شىوه به برى (45) مليار به رمىل دهخه مليندرىت كه به پلهى (6) شه شه م دىت له سهر ئاستى جيهان<sup>18</sup>. ئەم ريژهيه به راورد له گه ل ريژهى يه دهگى نهوتى عىراق

<sup>15</sup> ا.د. محمد كامل ليلية، النظم السياسية (الدولة و الحكومة)، دار الفكر العربي، 1969، ص 103

<sup>16</sup> سايتى وه زارهتى نهوتى حكومهتى عىراقى فیدرال (www.oil.gov.iq) رىكهوتى سهردان (2017-10-15).

<sup>17</sup> سىدى أحمد ولد أحمد سالم، الفط العراقى. الاحتياطى و الإنتاج، رىكهوتى سهردان (2017-10-20).

<http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/71684a9a-631d-4fca-beed-2871c93d3d77>

<sup>18</sup> بروانامه وىسايتى فهرمى وه زارهتى سامانه سروشتيه كانى هه رىم: [www.mnr.krg.org](http://www.mnr.krg.org)

<sup>19</sup> Касаев Э. О. Ирак: о перспективах развития и рисках российского нефтяного бизнеса. Восток (ORIENS). № 2, 2001. С. 57.

ريژه يه كي به رچاوه و ده كاته نزيكه يه كه له سه ر سيي (3/1) ي ريژه ي يه ده گي نه وتي عيراق، <sup>□□</sup> ئەم ريژه يه كاريگه ري پيگه ي كردستان ديارى ده كات له سه ر نه خشه ي وزه ي عيراق و رۆژه لاتي ناوه راست به تايبه تي و جيهان به گشتي <sup>□□</sup>.

كه ده توانين بلين، هيز و تواناي نابووري و سياسي هه رييمى كردستان له پووي هه رييمى و نيوده وه له تيه وه له و كاته وه به ديار كه وت كه حكومه تي هه رييمى كردستان له ريگه ي وه زاره تي سامانه سروشته كان و به شيك له كومپانيا نيوده وه له تيه كانى بواري ووزه، ئاست و ريژه ي نه وت و گازی له ناوچه جيا جيا كانى هه رييمى كردستانى راگه ياند . كه واته ئەمهش هه رييمى كردستانى خسته نيو قوناغيكي نوئ له بواري مامه له كردن له گه ل حكومه تي عيراقى فيدرال و حكومه ته جيا جيا كان له سه ر ئاستى هه رييمى و جيهان.

## 2.2: گازی سروشتی له عيراق و كردستان

يه ده گي گازی عيراق به بپي 3170 مليار مەتر سىجا ده خه مليئيريت كه ده كاته پينجه م ولات له سه ر ئاستى ولاتانى عه ره بي و 6٪ ريژه ي يه ده گي ولاتانى عه ره بي و 3.4٪ ريژه ي يه ده گي ريخراوي ئوپيك و 1.7٪ يه ده گي جيهان <sup>□□</sup>

به لام ريژه ي گازی سروشتى يه ده گي كردستان به بپي (tcf200-100) تریلون پي سىجا ده خه مليئيريت، كه ده كاته (5/67 bcm) مليار مەتر سىجا كه ريژه ي (3٪) يه ده گي جيهان پيك دينيت ، به لام تاوه كو ئيستا له هه رييم گازی سروشتى بو به ره مه ينانى ناوخو به كارديت و له سالى 2011 به ره مي گازی سروشتى له كردستان هه بووه كه بريتي بووه له 2 تا 6 تریلون مەتر سىجا به لام بو به ره مه ينان و دابين كردنى وزه ي كاره با به كارها توه، ئەو كىلگه گازانه زياتر له لايه ن كومپانياي دانا گازی ئيماراتى و كرينست پتروليوم گارى له سه ر كراوه <sup>□□</sup>

له پووي هه ژموني بازا ري نه وت و گاز وه، به شيك له ليكوله ره وان پيان وايه كه هه رييمى كردستان ده توانى ببينه جيگره وه ي رووسيا له دابين كردنى گازی سروشتى بو ولاتانى ئه وروپا، وه ك ئاشكرايه ، وه رووسيا نزيكه ي دوو له سه ر سي 3/2 ي گازی ئه وروپا دابين ده كات و زور جار رووسيا ئەم بابته وه كو كارتى فشار به كاري ده هينيت به رامبه ر ولاتانى ئه وروپا <sup>□□</sup> . له به ر ئەم هوكاره شه ئه وروپا خه ريكي دوزينه وه ي چاره سه ريكه بو كه مكر دنه وه ي فشارى رووسيا له پووي گازی سروشته وه، وه ده كر يت ئه وروپا بير له هه رييمى كردستان بكاته وه، له ريگه ي پرۆژه كانى (تاناب و توركش ستريم) وه كه يه كيكي ترن له ئەلته رناتيفه كانى

<sup>20</sup> Gunter, Michael is one of the political science scholars who focus on the Iraqi Kurdistan and its natural resources. He tried to link between the Iraqi Kurdistan independence and its energy powers oil and gas. For more information look at: Gunter, Michael M. Iraqi Kurdistan's two contrasting economic images. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies* 6, no. 1 (January 2012): 89-95.

<sup>21</sup> مصطفى عبدالرسول احمد، اهمية الجيوستراتيجية لاقليم كردستان في العراق، دراسة منشورة في مجلة المستنصرية للدراسات العربية و الدولية، جا معة المستنصرية، عدد 50، ص ص 262-287

<sup>22</sup> نبيل عبد الرضا، القدرات التصديرية المستقبلية للغاز الطبيعي في العراق، 2012-1-10 <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=291027>

<sup>23</sup> هه مان سه رچاوه، 103.

<sup>24</sup> چنار بابكر، كاريگه ي نه وت و گاز له سه ر پيگه ي هه رييمى كردستان، هه وليئير، ده زگاي موكرىانى، 2016

هه ناره كوردنى گازى سروشتى هه رىم كوردستان بو ئهروپا. واتا هه رىمى كوردستان ده توانى سووڊى وه ربگريت له و پرؤزهى پاكيشانى بو رى گازانه، تا له نائنده دارىژهه كه به رچاو له گازى سروشتى بو ئهروپا دابىن بكات، به لام ئه مه به و مانايه نايه تكه كوردستان ده توانيت ببىته جيگره وهى روسيا، چونكه له لايه ك به پى داتا جيؤلوجيه كان پژهى يه ده گى گازى سروشتى پرووسيا زور زياتره له يه ده گى گازى هه رىمى كوردستان، له لايه كى تريس، له سالى ٢٠١٦ دا كؤمپانيا "پؤز نه فتى" پرووسى له نويترين پىكه و تنامه يدا له گه ل حكومه تى هه رىمى كوردستان، توانى به بازار كوردنى سه رجه م نه وت و گازى كوردستان بگريته ئه ستوى خوى. [١]

كه واته ده توانين بلين هه رىمى كوردستان ده توانيت ببىته به ناوچه يه كه گرنگى نوى بو دابىن كوردنى وزه بو توركييا و يه كيتى ئهروپا، به لام زور قورسه ببىته به جيگره وهى پرووسيا.

### 3.2: چوارچىوهى ده ستورى و ياساى نه وت و گاز له عىراق و كوردستان:

له عىراق بابتهى نه وت و گاز زياتر كراوه به پرسىكى سياسى له وهى زياتر پرسىكى ياساى و داراىى ببىته، ئه مه ش به هوى ناكؤكى نيوان لايه ن و پارته سياسيه كانى عىراق و نه ته وه و پىكه اته جيا جيا كانى عىراق و حكومه تى هه رىم و حكومه تى عىراقى فيدرال.

له ده ستورى هه ميشه يى عىراقى فيدرالى 2005 دا له مادهى (111) ده ستور هاتوه كه نه وت و گاز مولكى هه موو عىراقيه كانه له هه ر پاريزگا و هه رىمىك ببىته [٢] به لام له هه مان كاتدا مادهى (112) ده ستوردا ده سه لاتى حكومه تى ناوه ندى له كى لگه نوپيه كان سنوردار كرده، كه ناببته حكومه تى عىراق به ته نها كى لگه نوپيه كان به رپوه ببات. هه روه ها له برگه ي دووه مى مادهى 121 ده ستور هاتوه كه ئه گه ر ناكؤكيه ك له نيوان ده سه لاته تايبه ته كانى فيدرال دا هه ببىته ئه وا حكومه تى هه رىم ياسا كه ي حكومه تى عىراق هه موار ده كات، هه روه ها هه رىم مافى هه موار كوردن و جيبه جي كوردنى ياساى فيدرالى له هه رىم هه يه كه ئه گه ر ناكؤكيه ك له سه ر بابته تىك له نيوان ياساى فيدرال و ياساى هه رىم هه بو كه له سنورى ئه و ده سه لاته دا نه ببىته كه تايبه تن به حكومه تى فيدرالى، هه روه ها له مادهى (115) ده ستور هاتوه كه هه ر بابته تىك له نيو ده سه لاته تايبه ته كانى حكومه تى فيدرالى باس نه كر اببته كه له مادهى (110) دا هاتوه ئه گه ر ناكؤكى دروست بوو له نيوان ده سه لاته ها و به شه كان كه له مادهى 114 ئامارزه ي پىكراوه، ئه وا پيشين بو ياساى هه رىم [٣]. هه موو ئه و مادانه ده كر يت چاوى پيادا بخشين رپته وه و له رپگه ي په رله مانى عىراق وه ياساى تايبه تى بو ده ربكر يت و تابتوان ر يت زياتر روونبكر يت وه. له لايه كى تر، ده بين حكومه تى عىراقى فيدرال به هوى ناكؤكيه سياسيه كانه وه، نه يتوانيو وه تا ئىستاياساى نه وت و گازى له په رله مانى عىراق ده ربكات له سه ر بنه ماي ده ستورى نوپى عىراقى.

<sup>25</sup> وه زار متى سامانه سروشتيه كان، حكومه تى هه رىمى كوردستان. ٢٠١٦.

<sup>26</sup> بروانه ده ستورى هه ميشه يى عىراقى فيدرالى سالى 2005 كه له لايه ن گه لى عىراق په سه ند كراوه.

<sup>27</sup> مادهى 115 له ده ستورى هه ميشه يى عىراقى فيدرال 2005

لیرهدا دهبنىن كه حكومهتى عىراقى فیدرالّ به هؤى ناكۆكى سىاسى، پرؤژه ياساى نهوت و گاز له په رله مانى عىراق په سه ند نه كراوه تاوه كو ئىستا (2017) [١]، له بهرامبه ردا په رله مانى كوردستان داوى دوو سالّ تىپه رىن به سه ر ده ستورى عىراق (2005) ياساى ژماره (22) سالى (2007) سالى تاىبه ت به نهوت و گازى له كوردستان ده ركرد و له ماده 126 بره گى 4 ده ستوردا هاتوه كه ده سه لائى هه رىم له نىو ده سه لائى تاىبه ته كانى حكومه تى فیدرالّى نىه كه لىى سه نه رىته وه يان هه موار بكرىت، بؤيه ده رنه كردنى ياساى نهوت و گازى سروشتى له په رله مانى عىراق كىشه و ناكۆكى دروست كرد له سه ر چؤنىه تى به رىوه بردنى كىلگه نهوتيه كان و ئه نجامدانى رىكه و تنامه له گه لّ كؤمپانىا بىانىه كان و پرؤسه ي هه نارده كردنى نهوت، بؤ نمونه له ياساى نهوت و گازى كوردستان رىكه به ئه نجامدانى رىكه و تنامه ي هاوبه ش ده دات له نىوان حكومه تى هه رىم و كؤمپانىاى بىانى به لام ئه م رىكه و تنامه به لايه نى حكومه تى عىراقى جىگه ي قبول كردن نىه له به ر ئه وه ي ئه م گرئبه سه ناگونج ىت له گه لّ گرئبه سى ده ره ئىنانى نهوت له رىگه ي ته ندر، بؤيه حكومه تى عىراق داواى له كؤمپانىا كان كرد كه به هىچ شىوه يه ك گرئبه ست له گه لّ حكومه تى هه رىم واژؤ نه كه ن به پىچه وانوه ناوى ده خرئته لىستى ره ش، به لام له گه لّ ئه وه شدا حكومه تى هه رىم نزىكه ي 48 گرئبه سى له گه لّ كؤمپانىا كانى نىوده ولّ تيه بىانىه كان واژوو كرد، بؤ مه به سى ئه نجامدانى وه به ره م هئنان له بوارى نهوت و گازدا.

□

□

## باسى سئيه م

### ململانئىكانى نىوان حكومه تى هه رىمى كوردستان و عىراقى فیدرالّ له سه ر نهوت و گاز

#### 1.3: جوارچىپوه ي ده ستورى ململانئى نىوان هه رىم و ناوه ند

هه رىمى كوردستان، به پىى ماده ي ١١٧ ده ستورى هه مىشه يى عىراقى سالى ٢٠٠٥، وه ك يه كه يه كى فیدرالّى سىاسى و ئىدارى يه كگرتوو دانى پى دانراوه . وه حكومه تى ناوه ندىش عىراقىش له روى سىاسى و ئابورىيه وه، پىوىسته به شىوه يه كى يه كگرتوو، له رىگه ي حكومه ت و دامه زراوه شه رعىيه كانىيه وه مامه له له گه لّ هه رىمى كوردستاندا بكات. سه باره ت به وزه ي هه رىمى كوردستانىش، به پىى ماده ده ستورىيه كانى ١١، ١١٢، ده بىت به هه ماهه نگى نىوان هه ر دوو حكومه تى هه ولئىر و به غدا به رىوه ببردئىت. به لام مئىزووى ململانئىكانى نىوان هه ولئىر و به غدا، وئنه يه كى ته واو جىاوازمان ده داتى. بؤ زىاتر تىگه بىشتن له

<sup>28</sup> د.فالح الخياط، وقائع ندوة الثروة النفطية في العراق في ضوء مسودة القانون النفط الغاز، المركز العربي للدراسات الاستراتيجية، العدد 1/ 2207، ص 23-26

وینەى مملانیکانى نیوان حکومەتى هەولێر و بەغدا، دەبیّت بزانیّت که تا ئەم ساتە (2017) پرسی نەوت و گازی هەریمی کوردستان، لە نیوان دوو ستراتیجدا بە شیوەیەکی هەلۆاسراو ماوەتەو: □□

**یەكەم: ستراتیجی بەناوەندیکردن (بەمەركەزیکردن) ی بەهیزی ئابووری:** که بریتیه له هەولدان بۆ کۆنتڕۆڵکردن و بەرپۆهبردنی سەرجهم داها و نەوتی عێراق بە نەوتی کوردستانیشەو، له لایەن حکومەتى ناوەندی بەغداوە. ئەم ستراتیژییەتە، بە شیوەیەکی پلانداریزراو له لایەن ئەقلیەتیکی سیاسییەو بەرپۆه دەچیت، که میژووی سیاسەتکردنیان دەگەریتەو بۆ سالی شەستهکانی سەدەى رابردوو، بەتایبەتى دواى خۆمالیکردنى نەوتى عێراقى له سالى ١٩٧٢ دا. تا ئیستاش ئەم سیاسەتە له لایەن بەشیکی ژۆری لایەنە سیاسییە عەرەبە عێراقییە بالادەستەکان بەردەوامی هەیه و، کار بۆ دووبارە کۆنتڕۆڵکردنەو هەى سەرجهم نەوت و گازی عێراق دەکن. هەرۆها ماوەى چەند مانگیكیشە بەشیک له لایەنە کوردستانیهکانس بە هەمان شیوە، له کاتى توندبوونەو هەى مملانى سیاسیهکانى نیوانیان، دەیانەویّت هەمان ئاراستە و ستراتیژی دژ بەیەكتر بەکاربهینن.

**دووم: ستراتیجی شوپکردنەو هەى دەسهلاتە ئابوورییەکان:** که بریتیه له بەشداریبون و دابهشکردنى سەرجهم دەسهلاتە ئابوورییەکان، بە دەسهلاتی بەرپۆهبردنی نەوت و گازیشەو، که دەبوايه له لایەن سەرجهم هەریم و پارێزگاگان بەرپۆه ببردرايه. بەلام بە درێژایی ١٠ سالی رابردوو، تا ئیستاش تەنیا له لایەن هەریمی کوردستان بە شیوەیەکی ئاشکرا، کار لەسەر مافی دابهشکردنى دەسهلاتەکان دەکریت، بەتایبەتى مافی بەرپۆهبردنی نەوت و گاز، که ئەمەیش مافیکی دەستوورییە، بەپێی ماددەکانی ١١٠، ١١١، ١١٢ ی دەستووری نوێی عێراق.

هەر لەسەر بنەمای ئەو دوو ستراتیژییەتە، نەوتی کوردستان له نیوان هیزی ئابووری و سیاسیی هەولێری پایتەختی هەریمی کوردستان و بەغداى پایتەختی عێراقى فیدرال، دووچارى چەندین مملانى بوو، تا له دواجاردا بە شیوەیەکی ستراتیژی بۆ یەكەم جار له سالی ٢٠١٣ دا، له رپی بەندەری جیهانی تورکییەو، جینگەى خۆی له ناو بازاری نیۆدەولتیی وزەدا کردەو. ئەمەیش پاش ئەو هەى حکومەتى هەریمی کوردستان بپاری هەرناردەکردنى نەوتى دا، دواى ئەو هەى له حکومەتى ناوەندی بەغدا و، برینی بەشە بودجەکەى له سالی ٢٠١٤ دا، بئێومید بوو.

### 2.3 : میژووی مملانیکانی نیوان هەولێر و بەغدا لەسەر نەوت و گاز

له ئیستادا دیارترین مملانیەکانی نیوان حکومەتى هەریمی کوردستان حکومەتى ناوەندی له بەغدا لەسەر داها و چۆنیەتى بەرپۆهبردنی نەوت و گازە، بەتەواوەتى دەرکەوتوو. ئەو مملانییانە دەگەریتەو بۆ پیش سالی ٢٠٠٧، بەدیاریکراوى

دواى دامه‌زناندى حكومه‌تى نوئى له به‌غدا له سالى ٢٠٠٦ دا. دواى ئه‌وهى حكومه‌تى عىراقى ياساى نهوت و گازى عىراقى له‌سه‌ر بنه‌ماى ده‌ستورى نوئى عىراق ده‌رنه‌كرد، و هاوكارى هه‌رىمى كوردستانىشى نه‌كرد بۆ ده‌رهينانى وزه‌كه‌ى. له به‌رامبه‌ردا هه‌رىمى كوردستان، به‌هاوكارى كۆمپانىا نيوده‌وله‌تیه‌كان و پالپشتى هیزه هه‌رىمايه‌تى و نيوده‌وله‌تیه‌كان، ده‌ستى كرد به وه‌به‌رهينان و ده‌رهينانى وزه‌كه‌ى، له‌سه‌ر بنه‌ماى گرێبه‌ستى به‌ره‌مى هاوبه‌ش. ئه‌وه‌ش گه‌وره‌ترين مملانىى سياسى و ئابورى دروستكرد له‌گه‌ل له نيوان هه‌ولپير و به‌غدا، سه‌ره‌پاى كيشه‌كانى، ناوچه جى ناكۆكه‌كان و پيشمه‌رگه و بوجه. كه له ده‌ره‌نجامدا، حكومه‌تى ناوه‌ندى به‌غدا به پىرايىكى سياسى دوور له ياسا بوجهى هه‌رىمى كوردستانى بى. كه ده‌توانين بلين ليره‌وه گه‌وره‌ترين دابه‌شبوون و لىكدووركه‌وتنه‌وه له نيوان هه‌ولپير و به‌غدا درووست بوو.

به‌شيوه‌يه‌كى گشتى، هه‌رىمى كوردستان به پى داتا جيو‌لوجيه‌كان خاوه‌نى ٤٥ تا ٥٠ مليار به‌رميل نهوتى يه‌ده‌گ و ٢٠٠ تريليون پى سى جا، يه‌ده‌گى گازى سروشتيه. وه گرنگترين و ديارترين كىلگه نهوتى و گازىكانى ناو هه‌رىمى كوردستان كه نهوت و گازى تىادا دۆزراوه‌ته‌وه برىتین له كىلگه‌كانى (خورمه‌له. شىخان، ئه‌تروش، تاوكى، ته‌فته‌ق، كورده‌مير، شىخ عادى، پولكانه، توپخانه، چه‌مه‌مال، كۆرومۆر، ميران، بيناباوى، سومه‌يل). وه ئه‌و كىلگانه‌ى ده‌كه‌ونه سنورى پارىزگای كه‌ركوك و له‌كاتى ئىستادا له ژىر ده‌سه‌لاتى فه‌رمانه‌ه‌واى كورده‌كاندايه برىتین له (كه‌ركوك، بابه گورگور، جمبور، باى حه‌سه‌ن، ئافانا، نانه‌وا، كىلگه‌ى بور، خه‌بان).

ئه‌گه‌ر به ديارىكراوى باسى مملانىكانى نيوان حكومه‌تى هه‌رىمى كوردستان و حكومه‌تى ناوه‌ندى عىراق بكه‌ين له‌سه‌ر كه‌رتى نهوت و گاز، ده‌توانين بلين ده‌گه‌رپته‌وه بۆ پيش سالى ٢٠٠٧، به‌ديارىكراوى دواى دامه‌زناندى حكومه‌تى نوئى له به‌غدا له سالى ٢٠٠٦ دا. له‌و كاتدا، هه‌رىمى كوردستان هه‌ولى دا سوود له‌و مافانه وه‌برگرت كه له رپگه‌ى ده‌ستورى نوئى عىراقه‌وه به هه‌رىمه‌كان به‌خشاوه، به‌تايبه‌تى ئه‌و ده‌سه‌لاتانه‌ى كه تايبه‌تمه‌نده به هه‌رىمه‌كان و ده‌سه‌لاته هاوبه‌شه‌كانى نيوان هه‌رىم و حكومه‌تى ناوه‌ندى، هه‌روه‌ك له ماده‌كانى ١١٣، ١١٤، ١١٥ ى ده‌ستورى نوئى عىراقدا هاتوه.

ليره‌دا مملانى و گه‌فتوگۆكان له‌سه‌ر چۆنيه‌تیی پيشخستنى كه‌رتى نهوت و گازى هه‌رىمى كوردستان له نيوان حكومه‌تى هه‌رىمى كوردستان و حكومه‌تى عىراقى فیدرالى به شيوه‌يه‌كى فه‌رمى ده‌ستى پى كرد، به‌تايبه‌تى له‌سه‌ر چۆنيه‌تیی كاراكردنى ماده‌كانى ١١١، ١١٢ ى ده‌ستورى عىراق، سالى ٢٠٠٥. له‌و كاتدا سه‌رۆكى هه‌رىمى كوردستان "مه‌سه‌ود بارزانى"، چ وه‌ك برىاره‌ده‌ستىكى سياسى دانىشتنه‌كانى ئه‌و كاتى دووباره‌بنیاتناوه‌ى عىراق و، چ وه‌ك شاهیدحالىكى چۆنيه‌تیی سه‌ره‌لدانى مملانىكان له‌سه‌ر كۆنترۆل و به‌رپوه‌بردنى سامانه سروشتيه‌كانى نهوت و گاز له عىراقدا، ده‌لئت "پاش ئه‌وه‌ى له سالى ٢٠٠٦ تا ٢٠٠٧ حكومه‌تى فیدرالى له به‌غدا، هيج هه‌نگاوێكى پراكتيكي بۆ چالاككردنى ماده‌ده‌ستوریه‌كانى ١١١، ١١٢ نه‌نا" ئه‌وه

<sup>30</sup> Hanauer, Larry and Laurel E. Miller. Resolving Kirkuk: Lessons Learned from Settlements of Earlier Ethno-Territorial Conflicts. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2012.

<sup>31</sup> وه‌زاره‌تى سامانه سروشتيه‌كان، حكومه‌تى هه‌رىمى كوردستان. ٢٠١٦.

<sup>32</sup> وزارة النفط العراقي. حقول النفط في العراق. 2013.

بوو له مانگی شوباتی ٢٠٠٧ دا، به ئامادهبوونی "زه لمای خه لیلزاد"، بالیۆزی ئه وکاته ی ئه مریکا له به غدا، کۆبوونه وهیه ک بو پیکه وتن له سهر ورده کاربیه کانی یاسای نهوت و گازی عیراقی له نیوان لایه نه بالادهسته سیاسیه کانی عیراقدا ساز درا. به پیتی ئه و پیکه وتننامه یه، که هاوپیچیکشی له گه لدا بوو، له هاوپیچهدا نووسراوه که "نه گهر په رله مانی فیدرالی له به غدا تا مانگی پینجی سالی ٢٠٠٧، یاسای نهوت و گاز له سهر بنه مای دهستوری نوپی عیراق دهر نه کات، که واته له سهر بنه مای ئه و پیکه وتننامه یه ی که له به رژه وهندی سهرجه م پیکهاته کان له نیوان لایه نه کاندایا و ژوو کراوه" ئه و هه ریم و پاریزگاگان و حکومه تی ناوه ندی عیراق، مافی خویانه هه ر یه که به جیا، له پیناوی پیشخستنی که رتی نهوت و گازی ناوچه کانی ژێرده سه لاتی خویان، گریبه سستی تابهت به نهوت و گاز له گه ل کۆمپانیا نیوده وه لته تی و ناوخییه کان و ژوو بکه ن، هه تا ئه و کاته ی یاسای نهوت و گازی عیراق له لایه ن په رله مانی فیدرالی له به غدا، دهر ده کریت<sup>33</sup>.

به لام ئه وه ی شایه نی ئامازه پیدانه، ئه وه یه که په رله مانی عیراق به هۆی مملانی سیاسی و ئابورییه کانی نیوان پیکهاته کانی عیراق، نه یوانی یاسای نهوت و گاز دهر بکات. به لام وریایی حکومه تی هه ری می کوردستان له وه دا بوو، که به ته واره تی متمانه ی خوی به حکومه ته نوپیه که ی عیراق نه به خشی و، راسته وخۆ دوی پووخانی پژی می سه ددای دیکتاتور له سالی ٢٠٠٣ دا، هه ولی پاکیشانی کۆمپانیا نیوده وه لته تیه جیهانییه کانی دا. هه روه ها دوی سالی ٢٠٠٦ وه، له ریگه ی وه زاره تی سامانه سروشتیه کانه وه، هه نگاهه پراکتیکیه کانی حکومه تی هه ری می کوردستان دهستی پی کرد و، له سهر بنه مای ماده کانی ١١١، ١١٢ ی دهستوری نوپی عیراق و ئه و هاوپیچهدی که له گه ل لایه نه سیاسیه کان و حکومه تی عیراق و ژوو کرابوو، پالپشت به یاسای نهوت و گازی سالی ٢٠٠٧ ی په رله مانی کوردستان، دهستی کرد به و ژوو کردنی گریبه سستی جۆری به ره می هاوبه ش به شیوه یه کی به رفراوان. ده توانین بلین، ئه مه خال و ساتی دهستپیکردنی مملانیکانی نیوان حکومه تی هه ری می کوردستان و حکومه تی ناوه ندی عیراق له به غدا بوو، له سهر چۆنیه تی به ریوه بردن و کۆنترۆلی که رتی نهوت و گازی هه ری می کوردستان. که ئه م مملانییه تا ئیستایش به رده وامیی هه یه.

### 3.3: قوالبوونه وه ی مملانیکان له چوارچیه ی سروشتی گریبه سستی کۆمپانیاکاندا

له پوی ئه نجامدانی گریبه سته هاوبه شه کانه وه (Production Sharing Contracts) له گه ل کۆمپانیا نیوده وه لته تیه کانی وه، له سهره تادا وه زاره تی سامانه سروشتیه کان گریبه سستی له گه ل کۆمپانیاکانی وه "Addax" که دواتر له لایه ن "Sinopec Group" ی چینی کرایه وه و، کۆمپانیا ی "DNO" ی نه رویجی و، "Genel Energy" ی تورکیدا و ژوو کرد. پاش دهر کردنی یاسای نهوت و گاز له سالی ٢٠٠٧ دا له لایه ن په رله مانی کوردستانه وه و، هه ر له سهر بنه مای هه مان یاسایش هه روه ک باسکرا، ئه نجومه نیکی نهوت و گاز بو سه ره رشتیکردنی سهرجه م مه له فی نهوت و گاز دامه زرینرا. له و کاته وه حکومه تی

<sup>33</sup> شالو عبدالخالق محمد، دیپلۆماسیه تی خوینی رهش، زانکۆی لوبنانی فه ره نس، ده زگای ته فسیر بۆ چاپ و بلاوکردنه وه، هه ولیر 2017.

هريمى كوردستان به شىوه يهكى به رفراوان، دهستى كرد به واژووكردنى گريبهسته هاوبه شهكان له گه ل كۆمپانيا نيوده وه لتييه كانى وزهدا. □□

ههنگاوه كانى حكومهتى هريم له هينانى كۆمپانياكان و پيشخستنى ژيخانى نهوت و گازى هريمى كوردستان، به دهوام بوو تا سالة كانى ٢٠١٢، و ٢٠١٣. له دهره نجامدا حكومهتى عيراقى فيدرال له به رامبه ره و پيشكهوتنه يهك له دواى يهكه كانى كه رتى وزه ي هريمى كوردستان، به شيك له كۆمپانيا نيوده وه لتييه كانى خسته ليستى ره شه وه له نمونه ي كۆمپانياكانى Exxon Mobil ي نه مريكى و Genel Energy ي توركى. پاساوى حكومهتى عيراقى فيدرال نه وه بوو، كه نه و كۆمپانيايانه، مامه له و گريبه ستيان له گه ل حكومهتى هريمى كوردستان واژوو كردووه به بى پرس و ره زامه ندى به غدا. له وهش زياتر له سالى ٢٠١٤ دا، بودجه ي خه لكى هريمى كوردستانى بپى، له چه ند دادگه يهكى نيوده وه لتييه له نمونه ي دادگه ي بازرگانى له فهره نسا و دادگه ي ناوه ندى ته كساس داواى ياسايى له دژى حكومهتى هريمى كوردستان به زكرده وه، به بيانوى نه وه ي نه وتى عيراقى، به قاچاغ و به بى پرس ده فروشيت. سه ره پاى نه و كه موكوپيانه ي له م مه له فهدا هه يه، ده توانين بلين تا راده يهكى زورباش، حكومهتى هريمى كوردستان له مملانيكانى به رامبه ره به غدا و، ره تكردنه وه ي نه و تومه تانه ي ناراسته ي دهكران، سه ركه وتوو بوو. له دهره نجاميشدا، نه وه ي كه به بى كيشه، نه وته كه ي له ريگه ي به ندهرى جيهانه وه له ناو بازاره كانى نيوده وه لتييه وزهدا ده فروشيت. □□

### 4.3: كيشه ي به ناواهندى كردنى نهوت و گاز له عيراقدا دواى سالى 2005:

به لامه ركه زيكردى سامانه سروشتيه كان، به خالكي گرنگ و وه رچه رخانكي سياسى و ئابورى دادنه ريت بو سه رجه م نه و ولات و هريمانه ي كه به سامانه سروشتيه كان ده وه له مهنن، به تاييه تى سامانه سروشتيه كانى نهوت و گاز و سه رچاوه كانى ترى وزه. چوني تى جى به جى كردنى به ناواهندى كردنى نهوت و گاز له عيراقدا سه ره تا په يوه ندياره به ماده كانى ده ستورى عيراقى سالى ٢٠٠٥، به تاييه تى ماده كانى ١١١، ١١٢ ي تاييه ت به نهوت و گاز، له پال ماده كانى ١١٣، ١١٤، ١١٥ ي تاييه ت به ده سه لات هكارى حكومه تى هريم و پاريزگا و ده سه لات هكارى حكومه تى ناوه ندى.

خالى سه ره تاى خسته بوارى جيه جيكردنى ماده ده ستورىه كانى تاييه ت به نهوت و گاز له عيراقدا به ناراسته ي

سيسته مى به ناواهندى كردن ده بوو له ريگه ي ده ركردنى ياسايه كى تاييه ت به نهوت و گاز وه بيت له په رله مانى عيراقى فيدرالدا . به لام دهرنه كردنى نه و ياسايه هر له سه ره تا وه به ستيكى سياسى و هه ژموني ئابورى له پشته وه بوو . ده بوايه له ريگه ي نه و ياسايه وه سيسته مى ناواهندى چوني تى به ريوه بردنى نهوت و گاز بچه سپايه، به شىوه يهك كه له به ره وه ندى حكومه تى ناوه ندى و حكومه تى هريم و سه رجه م پاريزگاكان بووايه . هه روه ها به سه رنجدان له و ره شنوسه ي له په رله مانى عيراقه وه ئاماده كرا له سالى

<sup>34</sup> Billon, Philippe. Oil, Secession and the Future of Iraqi Federalism. Middle East Policy, 22: 68-76. (2015).

<sup>35</sup> Razzouk, Nayla. Iraq Threatens to Cut Revenue to Kurds Over Pipeline. Bloomberg business. (September, 2013). <http://www.bloomberg.com/>. (Accessed, Nov, 2014).



2006 بۆ چۆنیه تی به رپۆه بردنی نهوت و گاز، تیده گهین خواستی دهسه لاتی فیدرالی له عیراق به ناوهندی کردنی ئه و به رپۆه بردنه یه نه وهك به ناواوهندی کردنه. □□

ئه وهی جیگه ی ئاماژه پیدانه، به لامه که زیکردنی سامانه سروشتیه کان، ده کری له ریگه ی هه ردو و جۆری لامه که زیبه که وه بیته دی، بیگومان، به مهرج و ریکاری جیاوازه وه. به لام بۆ به لامه که زیکردنی نهوت و گاز و سامانه سروشتیه کان، پرۆفیسور جیسی سی ریبوت Jesse C. Ribot له نووسینی لامه که زیه تی دیموکراتی بۆ سامانه سروشتیه کان، دوو خالی گرنگ ده ستیشان ده کات که ئه وانیش بریتین له □□ :

یه که م: گواسته وهی دهسه لاتیکی کاریگه ر Transferring efficient Power، به شیوه یه کی پاریزراو، که بتوانیت بریار له سه ر که رتی سامانه سروشتیه کان بدات و به رپۆه ی ببات.

دووه م: به رپرسیاریتی نوینه رایه تی Accountable Representation، هه لگرتنی به رپرسیاریتی له لایه ن نوینه رانی ئه و هه ریم و ناوچانه ی که سامانه سروشتیه کانی تیدایه .

ئه گه ر له سه ر بنه مای ئه و دوو مهرجه ی سه ره وه، خویندنه وه یه کی ئه کادیمی و ریالیستیانه بۆ به لامه که زیبوونی کارگێری پاریزگا کانی هه ریمی کوردستان (به یوه نیدار به کۆنترۆلی نهوت و گازی ژیرخاکی پاریزگا جیا جیاکان) بکهین، بۆمان ده رده که ویت گواسته وهی دهسه لاتیکی کاریگه ر له حکومه تی فیدرالی به غداوه بۆ حکومه تی هه ریم و سه رجه م پاریزگا کانی تری عیراق، زۆر ئه سته مه. له به رامبه ریشدا، نوینه رانیه تی به هیز له هه ریمی کوردستان و پاریزگا کانی تری عیراق نه بیت، که به رپرسیاریتی ئه و داهاته زۆره بگرنه ئه ستۆ، که به هۆی نهوت و گاز وه ده ست هه ریم و پاریزگا کان ده که ویت، ئه و ده بیته هۆی سه ره له دانی مملانی سیاسی و ئابووری توند، وه که ئه وهی که ئیستا له نیوان هه ریمی کوردستان و حکومه تی عیراقی فیدرالا سه ریه له داوه و به رده وامی هه یه .

به هه مان شیوه، ئه گه ر ئه و لامه که زیبه کارگێری و داراییه، له سه ر بنه مای گواسته وهی دهسه لاتیکی کارگێری داراییه کاریگه ر نه بیت، ئاکامه که ی زۆر ترسناک ده بیت، هه روه که ئه وهی (جهیسی ریبوت) روونی کردۆته وه، چونکه بابه تی به رپۆه بردن و مامه له کردن به سامانه سروشتیه کانی نهوت و گاز له سه ر ئاستی نیوده وه له تی و ناوخۆی، پرۆسه یه کی داینامیکی پر له به رژه وه ندی گشتی و تاییه تی ئالۆزه Public and Private interests. ئه و به رژه وه ندیانه یه به شیوه یه کی به رده وام به پێی هه لکه وته ی شوینی جیۆپولیتیکی و سیسته مه ئابووری و سیاسییه کان، کار ده کاته سه ر رپۆشوینه کانی کۆنترۆل و به رپۆه بردنی سامانه سروشتیه کان، به تاییه تی نهوت و گاز.

<sup>36</sup> 4. دفالح الخياط، وقائع ندوة الثروة النفطية في العراق في ضوء مسودة القانون النفط الغاز، المركز العربي للدراسات الاستراتيجية، العدد 1/ 2207، ص 26-23

<sup>37</sup> Jesse C. Ribot, Democratic Decentralization of Natural Resources Democratic Decentralization of Natural Resources- Institutionalizing Popular Participation, WORLD RESOURCES INSTITUTE, 2002, pp; 10-18

## دەرئەنجام

له دەرئەنجامی توێژینهوه که دا گەیشتییه چه ند دەرەنجامیک:

- 1/ له دەستوری عیراقیدا پرسى به ریوه بردنی نهوت و گاز به شیوه یه کی ریزه یی به ناناوه ندی کراوه له ریگه ی ئه وه دهسه لاته هاوبه شانە ی له نیوان حکومه تی ناوه ندی و حکومه تی هه ریمی کوردستان هه یه . به لام دهستور وورده کاریه کانی ئه وه به ریوه بردنه ی گواستۆته بۆ ئه و یاسایه ی تاجهت به و پرسه دهرده چیت، به لام تا ئیستا ئه و یاسایه له په رله مانی عیراقیه وه دهرنه چوه . له نمونه ی بره کانی یه که م و دووه می ماده دی 112 تایبهت به چۆنیه تی به ریوه بردنی نهوت و گاز له نیوان حکومه تی ناوه ندی و حکومه تی هه ریم.
- 2/ ئه وه دهره نجامه ی سه ره وه کاریگه ریه کی زۆری هه یه له سه ر چۆنیه تی گواستنه وه ی دهسه لاتیکی کاریگه رو به هیز له حکومه تی ناوه ندیه وه ب حکومه تی هه ریم و پارێزگاگان، هه ر ئه مه ش کارده کاته سه ر لاوازیوونی چاودیری دارایی و کارگیری که ده بیته له لایه ن نوینه رانی هه ریم و پارێزگاگانه وه بکریته، له نمونه ی ئه ندام په ر له مانه کانی هه ریمی کوردستان و ئه ندامانی ئه ونجومه ی پارێزگاگان بۆ بابته تی داها تی نهوت و گاز و چۆنیه تی به ریوه بردن و هه نارده کردنی.
- 3/ به هۆی سیاسهت و ستراتیژیه تی حکومه تی عیراقی فیدرال بۆ به ناوه ندی کردنی به ریوه بردنی پرۆسه ی نهوت و گاز له عیراق به گشتی بووه ته هۆی دروستبوونی نا سه قامگیری دارایی و سیاسی له عیراق به گشتی و فراوانبوونی مملانیکانی نیوان حکومه تی هه ریمی کوردستان و عیراقی فیدرال به تایبه تی.
- 4/ ئه گه ر سیاسه تی به نا ناوه ندیکردنی به ریوه بردنی نهوت و گاز له عیراق ئه گه ر به شیوه یه کی ته ندروست به ریوه بجیت، ده بیته هۆی سه قامگیری دارایی و سیاسی له عیراق به گشتی و که مکردنه وه ی مملانیکانی نیوان هه ولیر و به غدا به تایبهت، به لام به هۆی ناته ندروستی ئه و ناناوه ندی کردنه، واقعیکی پیچه وانه دروست بووه، به شیوه یه که که حکومه تی ناوه ندی له به غدا هه میشه هه ولی زیادکردنی دهسه لاته کانی ده دات له ریگه ی کۆنترۆلکردنی سه رجه م نهوت و گازی ناوچه جیا جیاکانی عیراق. ئه مه ش واده کات مملانییه سیاسی و داراییه کان به رده وام بیته و پیده چیت له دوا جاردا پارچه پارچه بوونی عیراقی لی بکه ویتنه وه .
- 5/ بوونی بۆشایی یاسایی تایبهت به بواری نهوت و گاز به هۆی دهرنه کردنی یاسای نهوت و گازی سروشتی له په رله مانی عیراق یه کیکه له فاکته ره به هیزه کان که کیشه کانی نیوان حکومه تی هه ریم و حکومه تی عیراقی فیدرالی قولترکردۆته وه ، بۆیه له ئه گه ری به نا ناوه ندیکردنی پرۆسه ی به ریوه بردنی نهوت و گاز له عیراق ئارامی و سه مامگیری بال ده کیشیت به سه ر پرۆسه ی سیاسی و یاسایی له عیراق. ئه مه ش گریمانه ی توێژینه وه که مان ده سه لمیته تی.

### ليستى سه رچاوه كان

يه كه م: ياسل كان:

1. دهستورى هه ميشه يى عيراقى فيدرال 2005.
2. ياساى ژماره (22) ي سالى (2007) ي تاييهت به نهوت و گاز له په رله مانى كردستان.
3. پروژه ياساى نطيهت به نهوت و گاز له لايه ن حكومه تى ناوه ندى

دووه م: كتيب:

4. ا.د. محمد كامل ليله، النظم السياسية (الدولة و الحكومة)، دار الفكر العربي، 1969
5. نبيل عبدالرحمن الحياوي، اللامركزية و الفيدرالية، المكتبة القانونية، الطبعة الثالثة، بغداد 2007
6. د. حسن محمد، المبادئ الاساسية للقانون الاداري، دراسة مقارنة، المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع، الطبعة الاولى، بيروت، 1997
7. د. عامر ابراهيم أحمد، الادارة اللامركزية الاقليمية في القانون العراقي (دراسة مقارنة مع القانون الاماراتي) مكتبة زين الحقوقية و الادبية/ الطبعة الاولى، بيروت 2013
8. أحمد علي أحمد، التنظيم الاداري في دول الاتحادية، رسالة مقدم ة لنيل درجة ماجستير في الحقوق، كلية الحقوق و العلوم السياسية - جامعة بيروت العربية، بيروت 2014
9. شالو عبدالخالق محمد، ديبلوماسيه تى خوينى رهش، زانكوى لوبنانى فهره نسى، ده زگاي ته فسير بوچاپ و بلاوكر دنه وه، هه وليتر 2017.

10. چنار بابكر، كاريگه ي نهوت و گاز له سه ر پيگه ي هه ريمي كردستان، هه وليتر، ده زگاي موكر يانى، 2016.
11. هوگر نيبراهيم حكيم، سروش تى ديموكراسى لامه ركه زيه تى كارگيري، چاپخانه ي روژه ه لات، هه وليتر 2017 ، ل

127

12. طه حميد حسن، العراق بين اللامركزية و الفيدرالية
13. Jesse C. Ribot, Democratic Decentralization of Natural Resources Democratic Decentralization of Natural Resources- Institutionalizing Popular Participation, WORLD RESOURCES INSTITUTE, 2002.
14. Billon, Philippe. Oil, Secession and the Future of Iraqi Federalism. Middle East Policy, 22: 68-76. (2015).
15. Razzouk, Nayla. Iraq Threatens to Cut Revenue to Kurds Over Pipeline. Bloomberg business. (September, 2013). <http://www.bloomberg.com/>. (Accessed, Nov, 2014).
16. Hanauer, Larry and Laurel E. Miller. Resolving Kirkuk: Lessons Learned from Settlements of Earlier Ethno-Territorial Conflicts. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2012.

سفففم: ءوفارف زانستف:

17. كاساء ء. ء. عراق: ء پءسپكفوا رفءفءفا و رفساك روسفءسكو نفءفانو بفسنا. *Восток (ORIENS)*. № 2, 2001. С. 57.
18. ء.اسماعفل صصصاع ءفءان، "اللامركزفة الءارفة الاقلفمفة فف العراق -ءراسة فف ءءاأل اءءصاصاء و الرقابة " ءراسة منشورة فف مجلة رسالة الءقوق، ءامعة كربلاء، العءء الءاص بالبعء المءءمر القانوفف الوءنفف الءول، 2002
19. مصطفف ءءالرسول اءمء، اهمفة ءفوسءراءفءفة لاقلمف كرءسءان فف العراق، ءراسة منشورة فف مجلة ال مسءنصرفة للءراساء العربفة و العءولفة، ءامعة المسءنصرفة، عءء50، ص ص262-287
20. ء.فالف الءفاط، وقائع نءوة الءروة النفطففة فف العراق فف ضوء مسوءة القانوفف النفء الءاز، المركز العربف للءراساء الاسءراءفءفة، العءء1/2207، ص ص23-26
22. ء.فوزف ءسفن سلمان و فرفء كرفف ءلفف، " اللامركزفة الءارفة فف العراق مالها و ما ءلفها - ءراسة مقارئة " ءراسة منشورة فف مجلة رافءفن للءقوق، المجلء (15) العءء 55، سنة 17

ءوارهم: مالءرهكان:

23. ساىءف وهزارهءف نفهءف ءكومهءف ءفراقف ففءرال (www.oil.gov.iq) .
24. وفسساىءف فهرمى وهزارهءف سامانه سروشهءفهكانف ههرفم: [www.mnr.krg.org](http://www.mnr.krg.org)
25. سفءف اءمء وء اءمء سالم ، الفء العراقف..الاءءفاطف والففءا؁ رفكهءف سفءران (20-10-2017).  
<http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/71684a9a-631d-4fca-beed-2871c93d3d77>
26. نبفل ءء الرضا؁ القءراء الصءفرفة المسءقبلة للءاز الطبعف فف العراق؁ 10-1-2012  
<http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=291027>

## ملخص

تعتبر اللامركزية في السلطات السياسية والاقتصادية من المشكلات المعقدة داخل الحكومة العراقية الجديدة بعد انتهاء نظام صدام حسين. ومن ابرز المشاكل في عملية اللامركزية السلطات هو مشكلة كيفية تحقيق اللامركزية في إدارة ومراقبة النفط والغاز بين الحكومة المركزية في بغداد والحكومات المحلية والإقليمية اخرى داخل عراق . منذ ذلك الحين ، لم يتمكن البرلمان الفيدرالي العراقي من إصدار قانون النفط والغاز تبعاً للدستور العراقي الجديد ، لذلك من عام 2007 وحتى الآن ، ازدادت النزاعات خطوة بخطوة بين الحكومة الفيدرالية العراقية في بغداد وحكومة إقليم كردستان في أربيل.

وبعد مرور 13 عامًا على إعادة بناء الحكومة العراقية الجديدة ، تعد السيطرة على حقول النفط والغاز وإدارتها واحدة من أكبر المشكلات بين الحكومة الفيدرالية والحكومات الإقليمية في العراق ، لأن الحكومة الفيدرالية العراقية تريد أن تركز كل الصلاحيات تحت سلطتها . لحل هذه المشكلة ، على البرلمان العراقي أن يصدر قانون النفط والغاز الجديد تبعاً للدستور العراقي الجديد، وهذه القوانين يجب أن تعطي سلطة فعالة للحكومات المحلية والإقليمية؛ التي تسمح لهذه الحكومات بإدارة مواردها الطبيعية، طالما أنها لا تتعارض مع سياسات ومصالح الحكومة الفيدرالية في بغداد . في المقابل، يجب أن تعطي هذه القوانين نوع صلاحيات للممثلين الشعب في البرلمان ، من أجل مراقبة عملية إدارة النفط والغاز بين الحكومات الفيدرالية والإقليمية داخل العراق.

## Abstract

Decentralizing political and economic authorities is one of the strongest problems inside new Iraqi government after Saddam Hussein's regime. The main complicated problems for the Iraqi government is to decentralize is managing and controlling oil and gas relying on the Iraqi new constitution. Since, the Iraqi federal parliament could not issue the oil and gas law depending on Iraqi new constitution, so from 2007 till now the conflicts step by step has grown significantly between the Iraqi federal government in Baghdad and Kurdistan region government in Erbil.

Now after 13 years in rebuilding the Iraqi new government, controlling and managing the oil& gas fields is one of the highest problem between federal and regional governments in Iraq, because the Iraqi federal government want to centralize these powers under its authority. For solving this problem, Iraqi parliament has to issue the new oil and gas law relying on the Iraqi new constitution. These laws have to give some effective powers for local and regional governments; that let these governments to manage and rule their natural resources, as long as does not contradict the policies and interests of the federal government in Baghdad. In contrast, these laws must give powers to accountable representation in parliament for monitoring the process of managing and controlling oil and gas between federal and regional governments inside Iraq.